

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

Mokslinė konferencija

JĖZUITAI LIETUVOJE: TARP KASDIENYBĖS IR AMŽINYBĖS

(XIX Jurgio Lebedžio skaitymai)

Jėzuitų misijos Lietuvoje 450 metų jubiliejui

2019 m. spalio 17–18 d.

PRANEŠIMŲ SANTRAUKOS

Justyna Łukaszewska-Haberkowa (Akademia Ignatianum w Krakowie)

PARADISUS LITHUANIAE. WYBITNI ZAKONNICY TOWARZYSTWA JEZUSOWEGO DZIAŁAJĄCY NA LITWIE (XVI-XVII W.)

Przedmiotem referatu są wybitni zakonnicy Towarzystwa Jezusowego działający na Litwie, a także sama Litwa jako obszar działalności kulturalnej jezuitów od XVI do XVIII wieku widziana oczami Jana Poszakowskiego SJ.

Przedstawiciele Towarzystwa Jezusowego posłani do pracy na obszarze Litwy starali się wprowadzać w życie najważniejsze zasady pozostawione zakonowi przez św. Ignacego. Jezuici pracujący na Litwie poprzez swoją działalność duszpasterską i szkolną służyli duchowemu i materialnemu rozwojowi kraju. Prowadząc nauczanie dawali prawo do nauki, dzięki drukarni wileńskiej dostarczali literatury narodowej w kilku językach nadbałtyckich, poprzez teatr szkolny, śpiew, muzykę oraz Sodalitę Mariańską zaszczerpiali poczucie wartości duchowych. W efekcie ich działań powstawała charakterystyczna kultura regionu: sztuka (tzw. baroku wileńskiego), apteki jezuickie i inne dzieła materialne. Specjalne znaczenie miały częste misje ludowe prowadzone wśród mieszkańców wsi. Wszystkie wspomniane działania odbywały się pomimo niesprzyjających okoliczności polityczno-geograficznych, zwłaszcza w XVII wieku.

Jednym ze szczególnych świadectw dotyczących działalności jezuitów na Litwie (od 1608 roku także w Prowincji Litewskiej Towarzystwa Jezusowego), są pozostawione w rękopisie krótkie życiorysy wybitnych jezuitów Prowincji Litewskiej *De viris illustribus Provinciae Lituaniae*, których autorem był Jan Poszakowski. Zdaniem tego wybitnego pisarza i działacza, wśród jezuitów działających na Litwie wielu odznaczało się wyjątkowymi cechami zarówno w wymiarze religijnym, jak i dotyczącym spraw doczesnych. Postaram się wskazać kilka wybitnych postaci jezuickich, jak również charakterystyczne zasługi Towarzystwa, które przedstawił Jan Poszakowski. Niewątpliwym kresem świetności – wygnaniem z tytułowego raju – i prosperity jezuitów na Litwie stała się kasata zakonu pod koniec XVIII w.

Andrea Mariani (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

WOKÓŁ KULTURY MATERIALNEJ JEZUITÓW WILEŃSKICH. MIĘDZY IDEAŁEM RELIGIJNYM A TOŻSAMOŚCIĄ SZLACHECKĄ

W wyniku adaptacji Towarzystwa Jezusowego do uwarunkowań społecznych i kulturowych dawnej Rzeczypospolitej wzrosła liczba jezuitów wywodzących się ze szlachty. Tendencja ta, określana w historiografii mianem sarmatyzacji zakonu, wywarła silny wpływ nie tylko na profil aktywności placówek jezuickich, ale też na postrzeganie świata i styl życia zakonników. Pomimo że nowicjusze mieli zostawiać za furtą klasztorną blask i uciechy świata doczesnego, wśród wyposażenia domów wileńskich występowały

liczne przedmioty, które świadczyły o wygodach i dostojności ich mieszkańców. Przyzwolenie na to zjawisko nie wynikało ze spolegliwości przełożonych, lecz z postawy św. Ignacego, który w umiarkowanym podejściu do umartwienia ciała, w higienicznym trybie życia i w czystym miejscu zamieszkania upatrywał niezbędne warunki do zachowania zdrowia, a w konsekwencji podstawę osiągnięć na polu dydaktycznym i duszpasterskim. Ponadto ze względu na wagę, którą założyciel Towarzystwa przywiązywał do przyjaznych relacji z przedstawicielami elit społecznych i politycznych, jezuita powinien się cechować chlujnym widokiem i miłą powierzchownością.

Zaproponowany referat omawia świat rzeczy jezuitów wileńskich, wpisując się w nurt badań nad kulturą materialną Towarzystwa na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego. Przedmioty postrzegane są nie tyle jako wytwory rzemieślnicze lub artystyczne, ile jako świadectwa poziomu kultury materialnej, odzwierciedlające ideały religijne oraz aspiracje intelektualne i społeczne właścicieli. Ze względu na rozproszenie ruchomości pojezuickich i zniszczenie oryginalnego wyposażenia placówek wileńskich w wyniku osiemnastowiecznych pożarów miasta i znieszenia zakonu, szczególną wartość do badania wybranego zagadnienia mają inwentarze, sporządzone w wyniku kasaty Towarzystwa w 1773 roku. Źródła te przedstawiają stan jezuickich placówek w trzeciej ćwierci XVIII stulecia, czyli w okresie, gdy nasilające prądy umysłowe Oświecenia odciskały piętno również w warstwie kultury materialnej. Pomocniczo należy też posilkować się innymi źródłami, takimi jak ordynacje przełożonych, diariusze, kroniki domowe oraz nekrologi. Tak różnorodna baza źródłowa pozwoli ocenić, na ile atrybuty szlacheckości „wkradały się” w życie zakonników, a także jak oni je przewartościowywali w duchu swego religijnego powołania.

Darius Antanavičius (Lietuvos istorijos institutas)

NE PRIMUM POSTREMUM FIAT, SIVE DE CORPORE FONTIUM COLLEGII VILNENSIS TYPIS VULGANDORUM

Per tris pastaruosius dešimtmečius Lietuvoje buvo paskelbta keletas reikšmingų Vilniaus universiteto jėzuitinio laikotarpio šaltinių¹, bet tai vis pavienių, kad ir svarbių, rankraščių ir knygų publikacijos. Vilniaus akademija iki šiol nesulaukė savo XVI–XVIII a. šaltinių korpuso publikacijos.

Remiantis patirtimi, sukaupta rengiant spaudai Kražių kolegijos šaltinius², pranešime bus pamėginta įvertinti Vilniaus kolegijos ir akademijos šaltinių korpuso rengimo parengimo spaudai galimybes ir parodyti keliuos, kaip tai būtų galima padaryti.

Ona Dilytė-Čiurinskienė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas)

PRIVALOMOJI KŪRYBA JĖZUITŲ KOLEGIJOSE KAIP *EXERCITATIO* ARBA *MEDITATIO*: KRAŽIŲ RANKRAŠČIO PAVYZDŽIAI

Pranešime analizuojama, kaip privalomoji jėzuitų kolegijų retorikos kurso kūryba atspindi dvasinio tobulėjimo programą. Jėzuitų studijų plano *modus procedendi* koreliuoja su *via perfectionis*, tobulėjimo keliu, o studijų pakopos (*gradus studiorum*) – su *gradus virtutum*, nuosekliu dorybių ugdymu. Draugijos scholastikų taisyklės pabrėžia, kad studijuojantieji turi siekti vienintelio tikslo – Dievo garbės ir „dvasinių vaisių sieloms“. Intelektinės pažangos paralelė – asmenybės ugdymas ir dvasinė pažanga, o retorikos įgūdžiai ir visos įgytos žinios ateityje turi pasitarnauti sielovadoje ir homiletikoje, padėti tapti geru jėzuitu.

Kražių rankraščio (1695) poezijos ir embleminių ciklų pavyzdžiai iliustruoja, kad retorikos pratybos jėzuitų studijų programoje nebuvo savitiksliis dalykas ar siekis pasipuikuoti talentais bei žiniomis: jos glaudžiai siejosi su dvasine formacija, studentų kuriamų kompozicijų pratybos sykiu ugdė ir dvasinę

¹ *Akademijos laurai = Laureae academicae*, parengė M. Svirskis ir I. Balčienė, įvadą parašė R. Plečkaitis, Vilnius, 1997; *Diarium collegii Societatis Iesu ab anno 1710 ad anni 1723 septembrem exclusive=Vilniaus jėzuitų kolegijos dienoraštis 1710–1723 metai*, parengė I. Katilienė, Vilnius, 2004; Joannes Antonius Preuschhoff, *Universitas Vilnensis, Jagiellonico-Batoreana Laurearum Academicarum florida* = Jonas Antanas Proišhofas, *Akademijos laurais žydintis Jogailos ir Batoro Vilniaus universitetas*, iš lotynų k. vertė E. Grigonis, Vilnius, 2009; *Liber extraordinarius provincialis=Ypatingoji provincijolo knyga*, parengė, transliteravo ir iš lotynų k. vertė I. Katilienė, įvado autorius L. Jovaiša, Vilnius, 2012.

² *Kražių kolegijos istorijos ir veiklos paminklai*, t. 1, 1 d.: *Kražių kolegijos šaltiniai, saugomi Jėzaus Draugijos archyve Romoje*, parengė Ž. Nedzinskaitė, D. Antanavičius, Vilnius, 2019.

įžvalgą, skatino per rašymo, kūrybos procesą apmąstyti giliausias pasitelkiamų temų ar siužetų prasmes. Embleminiuose kūriniuose ypač svarbus meditacinis sandas, nes emblema jėzuitams visų pirma buvo pagalbiniė meditacijos priemonė. Lyginamoji analizė atskleidžia Jėzaus Draugijos pirmojo šimtmečio jubiliejui skirto leidinio *Imago saeculi primi* (Antverpia, 1640) įtaką Kražių rankraščio „retorinėms ir poetinėms pratyboms“.

Kražių kolegijos studentų kūryba – „gyvas“, išskirtinis kone visų įmanomų žanrų kūrybos rinkinys, leidžiantis įvertinti ir studentų išradingumą, ir neabejotinai patį svarbiausią mokytojo (šiuo atveju – Petro Puzinos) indėlį: iš *Ratio studiorum* aiškėja, kad savivalė savarankiškoje kūryboje nebuvo leidžiama ir kad idėjas bei kryptį, kaip ir dvasinėje formacijoje, nurodydavo ugdytojas.

Živilė Nedzinskaitė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas)

KRAŽIŲ RANKRAŠČIO ĮDOMYBĖS: *LUDI CAMOENALES*

1695 m. Kražių rankraštis yra unikalus jėzuitiškos retorinės edukacijos ir savarankiškos kūrybos pavyzdys visame LDK regione. Jį sudaro trys dalys: 1) proza, t. y. įvairaus pobūdžio kalbos, 2) skirtingų žanrų (poemos, odžių, elegijų ir epigramų ciklai, etc.) poezija, 3) artificiozinė kūryba. Ši, paskutinė dalis, pavadinta *Ludi Camoenales*, reprezentuoja ir pačias įvairiausias bei išradingiausias artificiozinės kūrybos galimybes, ir gana retai spausdintuose XVII a. LDK leidiniuose aptinkamų figūrinės poezijos pavyzdžių įvairovę. Iš rankraštyje esančių 16 artificiozinės kūrybos pavyzdžių 8 priskirtini figūrinei poezijai. Šie kūriniai ne tik atspindi XVII a. literatūros teorijos tendencijas (pvz., imitacijos būdai ir galimybės), bet demonstruoja ir ypač aukšto meninio lygio bei individualios išmonės ir talento dermę.

Viktorija Vaitkevičiūtė (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

JĖZUITŲ *ELOQUENTIA PERFECTA* XVIII AMŽIUJE: JURGIO BARŠČO PAMOKSLAI

Baroko epochos retorikos tikslas buvo realizuoti perfectam eloquentiam – tobulą iškalbą. Jėzuitai pamokslininkystei skyrė daug dėmesio – jiems pamokslavimas buvo viena svarbiausių apaštalavimo formų. Būtent jie sukūrė pamokslininkų ugdymo modelį, paremtą klasikinių autorių analizavimu. Neseniai publikuotas 1695 m. Kražių rankraštis (2014) atskleidė ne vieną jėzuitų vienuolijoje vėliau išgarsėjusią asmenybę. Viena tokių – Lietuvos jėzuitų provincijolas Jurgis Barščas (Jerzy Barszcz, Bartsch, Bartz, 1677–1743), Kražių rankraštyje atsiskleidęs kaip talentingas mokinys, puikiai įvaldęs barokinės retorikos ypatumus ir įmantrybes.

Pranešime analizuojami išlikę penki Barščo įvairių rūšių pamokslai – du proginiai (1719 ir 1725), du laidotuvių (1722 ir 1735) ir pamokslas apie palaimintą Juozapatą Kuncevičių (1719). Bus mėginama ne tik atskleisti, koks Barščas buvo pamokslininkas ir kiek dar laikytasi barokinės retorikos principų, bet ir nusakyti jėzuitiškos retorikos ypatumus XVIII a. pirmoje pusėje.

Regina Koženiauskiė (Vilniaus universitetas)

SAĖMOJO UŽKULAS KRAŽIŲ JĖZUITŲ EPIGRAMOSE

Juvenes ridentes – taip galima apibūdinti XVII a. Kražių jėzuitų kolegijos 17–22 metų jaunuolius, baigiamojo retorikos klasės darbo autorius. Visas metinis Kražių retorinės meditacijos derlius stebina jauno proto brandumu, tarsi iš gausybės rago besiliejančia išmone, puikia iškalba, erudicija. Šiame pranešime bus kalbama apie vieną linksmiausių atliktų užduočių – epigramas. 109 epigramų, parašytų aštuonių autorių lenkiškai (didesnioji dalis) ir lotyniškai, savo kūrinius vadina *uczciwe żarty*, t. y. pagarbiais pašmaikštavimais, arba užkulu, kuriuo jie tikisi paskaninti sausus pasninko valgius, pajvairinti prėską gavėnios laiką.

Sąmoju, šmaikštumui, proto miklumui, kūrybiniam mąstymui retorikos teoretikai visais laikais skyrė daug dėmesio. Kaip matyti iš epigramų turinio, neaprepiama jų temų įvairovė apima daugybę gyvenimo sričių, netikėčiausias kasdienės situacijas. Studentai parodo, kad saikingam papokštavimui tinka visa teminė retorinių žanrų amplitudė – visos kalbų rūšys, neišskiriant net laidotuvių, susijusių su mirusiojo pagerbimu, rodos, poliariškų, labiausiai nutolusių nuo juokavimo.

Studentai mokėsi pirmiausia iš epigramų rašymo meistro Marcialio, cituodami, imituodami, interpretuodami jo tekstus. Tarp tų pačių kolegijos sienų dar buvo gyvas čia, Kražiuose, kadaise dėsčiusios garsios asmenybės M. K. Sarbievijaus balso aidas. Jo nesenstančios „Vienos knygos apie aštrų ir šmaikštų stilių, arba Seneka ir Marcialis“ mintys plito konspektais, nuorašais po visas LDK ir Lenkijos edukacines įstaigas. Be to, ši jaunuolių laida turėjo talentingą ir reiklų retorikos ir poetikos profesorių Petrą Puziną (1662–1717), be kitų dalykų, mokiusį juos kurti nuosaikias šmaikščias epigramas (lenk. *fraszi*).

Intelektinio papokštavimo kūrimo priemonių galimybės gana plačios. Patrauklios epigramos – dialogai su lengvos ironijos užtaisu, apsimestiniu nežinojimu ar humoristiniu nesusišnekėjimu, šmaikščiu žaibišku atsikirtimu, greita reakcija į replikas atremiant komunikato argumentus. Studentai geba šmaikščiai pasinaudoti bumerangu, argumento krypties pakeitimo būdu, kaip lingvistinį pokštą pasitelkti paronomaziją ar poliptotoną, pažaisiti tiesiogine ir netiesiogine pasakymo reikšme.

Šmaikštumas vadinamas epigramų siela, vis dėlto aukščiau jo iškyla sąmojis, t. y. kūrėjo proto aštrumas, sumanumas, tik drauge jie sustiprina ir pagyvina ir kalbėtojo, ir rašytojo kalbą: sudomina, nustebina, nelauktai pritrenkia juoką keliančiu klausimu, naivia nuomone ar patarimu, sukuria palankią klausytojų ar skaitytojų nuotaiką. Funkcijų galima priskaičiuoti gana daug. Itin įsimena lakoniškos epigramos, kurių užsklanda pamoko šmaikščia ir sklandžia autorine sentencija.

Rimvydas Laužikas (Vilniaus universitetas)

VILNIAUS JĖZUITŲ BENDRUOMENĖS GASTRONOMINĖS KULTŪROS REIKŠMĖS

Pranešime pristatomo tyrimo objektas – Vilniaus jėzuitų kolegijos XVIII a. gastronomicinė kultūra ir jos komunikacija skirtingų ano meto autorių darbuose. Pagrindiniai tyrime panaudoti šaltiniai yra Vilniaus Šv. Jono bažnyčios (1721–1723 m. / 1742 m.) ir Vilniaus jėzuitų kolegijos 1710–1723 m. dienoraščiai. Tyrimo teorinė prieiga grindžiama Jurijaus Lotmano semiosferos teorija, interpretuojant jėzuitų bendruomenę kaip savotišką semiosferos struktūrą, turinčią savo vidines taisykles, kurios formuoja savitą gastronomicinę kultūrą. Tačiau ši gastronomicinė kultūra (per kreolizuotas erdves) sąveikauja su savo laikmečio LDK diduomenės, Vilniaus miesto, įvairių Europos šalių gastronomicinėmis kultūromis. Tyrimo metu siekiama apibrėžti Vilniaus jėzuitų bendruomenės gastronomicinės kultūros savitumą (pagrindiniai pasninko ir įprastinio meto patiekalai ir gėrimai, valgymo tvarka ir etiketas, maisto tiekimo kolegijai šaltiniai ir sistema), jos santykį su jėzuitų gyvenimą reglamentuojančiomis formaliomis taisyklėmis ir bendruomenei būdingomis neformaliomis praktikomis, o taip pat – lyginant su LDK valdovų ir didikų dvarų, Vilniaus miestiečių, kitų Europos šalių (iš kurių į Vilnių atvykdavo jėzuitai) gastronomicinėmis kultūromis.

Liudas Jovaiša (Vilniaus universitetas)

DRAUGIJOS GENEROLO IR LDK PILIEČIŲ KORESPONDENCIJA JĖZAUS DRAUGIJOS ROMOS ARCHYVE: ASMENYS IR TEMOS

Daugiausia Jėzaus Draugijos generolo ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečių (dvasininkų ir pasauliečių) korespondencijos sutelkta Jėzaus Draugijos Romos archyvo fonduose *Germania* ir *Epistolae Nostrorum* (gerokai mažiau – fonduose *Polonia* ir *Epistolae Externorum*). Originalių LDK korespondentų laiškų palyginti nedaug, didžiama tekstų – t. generolo atsakymų nuorašai.

Draugijos generolo korespondentai – įvairaus socialinio statuso asmenys, nuo vyskupų ir vaivadų iki eilinių diecezinių dvasininkų ir jėzuitų mokyklų mokinių. Vyraujančios korespondencijos temos – fundacijų, konfliktų ir bylų, dvaro kapelionų skyrimo, giminaičiams jėzuitams prašomų išimčių, ankstyvo arba pakartotinio priėmimo į Jėzaus Draugiją reikalai.

Brigita Zorkienė (Vilniaus universitetas)

TOBULUMO KELYJE: POKYČIAI LIETUVOS PROVINCIJOS JĖZUITŲ NAUJOKŲ CHARAKTERISTIKOSE

1608 m. vasario 21 – kovo 29 d. Romoje vykusioje VI Generalinėje kongregacijoje buvo patvirtintas atskiros savarankiškos Lietuvos jėzuitų provincijos, kuri apėmė Lietuvą, Gudiją, Livoniją, Prūsiją ir dalį

Lenkijos, įsteigimas. Naujai provincijai tuomet priklausė 284 nariai. XVII a. vid. provinciją sudarė jau apie 600 jėzuitų, regione veikė 16 kolegijų. 1755 m. Lietuvos provincijoje buvo apie 1114 jėzuitų, kurie darbavosi 21 kolegijoje, 7 rezidencijose ir 60 misijų namų. Matyti, jog šiame regione jėzuitų bendruomenė buvo didelė, o veiklos laukas platus, tačiau tikėtina, kad ne visuomet viskas klostėsi vienodai. Sėkmingo ir sklandaus visų bendruomenių funkcionavimo pagrindas – kartų kaita. Pranešime ketinama aptarti, kas ir kaip keitėsi (arba ne) Lietuvos jėzuitų naujokų/novicijų charakteristikose. Visų pirma, kokios tautybės, amžiaus, išsilavinimo jaunuoliai įvairiais laikotarpiais stodavo į ordiną? Jėzuitų generolas, Ignaco Lojolos įpėdinis, Diegas Lainezas nurodė – visi jėzuitai turi dėstyti, taigi aptariant naujokų portretą bei pirmąjį jėzuitiško gyvenimo etapą, svarbu paminėti ne tik jaunuolių rengimą bei supažindinimą su Jėzuitų ordinu naujokyste, studijas, bet ir kiek vėlesniame formacijos etape numatytą pedagoginę praktiką. Kada ši, viena pagrindinių Draugijos veiklų buvo pradedama vykdyti jaunųjų jėzuitų?

Kristina Rutkovska (Vilniaus universitetas)

KALBINIS DIEVO MOTINOS VAIZDAS KONSTANTINO SIRVYDO POSTILĖJE *PUNKTAI SAKYMU*

Pranešime bus pristatytas Dievo Motinos paveikslas, atspindėtas dvikalbėje jėzuito Konstantino Sirvydo postilėje *Punktai sakymų*. Dievo Motinos conceptualizacijos būdai bus nagrinėjami remiantis kalbos pasaulėvaizdžio teorija, pagal kurią kalbos pasaulėvaizdis apibrėžiamas kaip kalboje išreikšta pasaulio interpretacija, kurią galima nusakyti teiginių apie pasaulį kompleksu. Tai gali būti teiginiai, įtvirtinti pačioje kalboje, jos gramatinėse formose, žodynuose, standartizuotuose tekstuose. Remiantis šios teorijos daromomis prielaidomis, kalboje įtvirtinti teiginiai apie tam tikrą objektą turi būti išgildinami iš skirtingų kalbinių šaltinių, grupuojami aspektais (pagal semantines pakategorijas) taip, kad jų pagrindu galima būtų rekonstruoti tam tikros kalbinės ir kultūrinės bendruomenės atstovo sąmonės turinį.

Siekiant atskleisti pagrindines semantines kategorijas, būdingas Sirvydo sukurtam Dievo Motinos vaizdinui, svarbus atliekamam tyrimui išlieka ir dar vienas reiškinys – ne tik Dievą apibūdinančių kalbinių priemonių analizė, bet ir lietuviškame tekste vartojamų posakių vertimo į lenkų kalbą strategija ir būdai. Šiai problemai aptarti bus pagal galimybę skiriama šiek tiek dėmesio.

Empirinių tyrimų pagrindą sudarys postilės pagrindu sukurtas, su žodžiais „Dievo Motina“ susijęs, leksinis-semantinis laukas, ir tokiu būdu bus atsekti šios frazemos sintagminiai ir paradigmatai ryšiai. Bus nagrinėjami su žodžiais „Dievo Motina“ susiję derivatai, sinonimai, antonimai, žodžių junginiai (būdvardiniai ir veiksmažodiniai kolokantai); didelis dėmesys bus skiriamas jų konotacinėms savybėms atskleisti. Ketinama analizuoti ir tekstinius duomenis: ilgesnius sakinius ir kontekstus, kuriuose aprašomuoju būdu piešiamas Dievo Motinos paveikslas. Išvados bus pateiktos struktūralizuotos kognityvinės definicijos būdu, kurioje esminiai bruožai bus išdėstyti pagal semantines kategorijas, atskleidžiančias tiriamojo objekto profilius.

Simona Jasklevičiūtė (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas)

XVII AMŽIAUS LDK JĖZUITŲ DEVOCINĖ MARIJINĖ RAŠTIJA

XVII a. mokslininkų laikomas vienu produktyviausių laikotarpių jėzuitiškosios devocinės spaudos atžvilgiu. Būtent šiuo laikotarpiu skleisdama Dievo žodį Jėzaus Draugija itin aktyviai ir produktyviai pasitelkė spausdintą žodį. Ne išimtis buvo ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, kurioje taip pat pastebimas asmeniniam pamaldumui skirtos literatūros pakilimas. O dėl XVII a. išaugusio Švč. Mergelės Marijos kulto populiarumo ši jėzuitų raštijos rūšis Lietuvoje tapo neatskiriama asmeninio pamaldumo Marijai išraiška. Pranešime bus aptariami jėzuitų autorių devociniai veikalai, skirti Marijai ar susiję su pamaldumu jai, jos pagerbimu, nes būtent „marijinis dėmuo“ yra itin akivaizdus šio laikotarpio LDK devocinių spaudinių bruožas.

Viktorija Staišiūnaitė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vilniaus universitetas)

LIETUVOS JĖZUITŲ HIMNAI ŠVČ. MERGELEI MARIJAI IR ŠVENTIESIEMS: SARBIEVIJUS, INESAS, MLODZIANOVSKIS

Pranešimu siekiama aptarti reikšmingai XVII a. Lietuvos ir Lenkijos religinės poezijos lobyną papildžiusių jėzuitų Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus (Matthias Casimirus Sarbievius, 1595–1640), Alberto Ineso (Albert Ines, 1619–1658) ir Andriejaus Mlodzianovskio (Andreas Mlodzianowski, 1627–1686) kūrinių sąsajas su religinės poezijos žanru – himnais.

Himnas (gr. ὕμνος) nuo seniausių laikų išsaugojo beveik nepakitusį apibrėžimą. Tai yra giesmė, skirta dievams arba didvyriams pašlovinti. Liturginiuose himnuose šlovinamas Dievas, Švč. Mergelė Marija ir šventieji, pasaulietiniuose – didikai, valdovai, mecenatai. Artima himnui ir pasaulietinėje literatūroje nuo XVIII a. beveik visiškai jį pakeitusi odė (gr. ᾠδή, lot. *carmen*) – tai iškilmingas, patetiškas kūrinys (giesmė), kuriame šlovinamas (apgiedamas) žymus asmuo, svarbus istorinis įvykis *etc.* Giedoti skirti liturginiai himnai sudaro didžiausią Europos bažnytinės poezijos dalį ir yra išsaugoje bendruosius žanro struktūrinius (*invocatio, laus, preces*) bruožus bei topiką

Pranešime remiamasi jėzuito Jokūbo Pontano *Poetika* (Iacobus Pontanus, 1542–1626) *Poeticarum institutionum libri tres* (1592), kurioje himnai apibrėžiami kaip savarankiškas religinės poezijos žanras. Atskiruose *Poetikos* skyriuose (*De Hymnis in Deum Optimum Maximum, De Hymnis in Divos, De Hymnis in Virginem Dei Matrem*) Pontanas nurodė, kaip himnų autoriams derėtų šlovinti Dievą, Švč. Mergelę Mariją ir šventuosius. Aptariami Sarbievijaus, Ineso ir Mlodzianovskio kūriniai galimi priskirti himnų žanrui pagal Pontano *Poetikoje* pateiktą himnų sampratą.

Nijolė Klingaitė-Dasevičienė (Vilniaus universitetas)

PIRMIEJI KAZIMIERO KOJALAVIČIAUS-VIJŪKO VEIKALŲ LEIDIMAI: PRARASTI, DINGĘ, NEŽINOMI?

Bene svarbiausią jėzuito, iškalbos teoretiko, oratoriaus, Vilniaus akademijos rektoriaus (1659–1661) Kazimiero Kojalavičiaus-Vijūko (1617–1674) kūrybos dalį sudaro panegirikos, kurių pagrindinis bruožas – konkrečios realijos ir kūrinių istoriškumas. Dalis panegirikų liko rankraščiuose arba buvo išleistos anonimiškai, ir tik vėliau buvo surinktos į rinkinį *Herojų panegirikos* (*Panegyrici Heroum*, Vilnae, 1668). Rinkinį sudaro 17 kūrinių, parašytų 1640–1665 metais. Tyrimo metu pavyko identifikuoti 15 iš 17 panegirikų pirmuosius leidimus. Nė viena iš 17 rinkinio panegirikų nebuvo pasirašyta tikroju autoriaus vardu, nors dažnai tikrojo autoriaus vardas būdavo ranka užrašomas kurioje nors leidinio vietoje. Galima teigti, kad nors kūriniai ir buvo spausdinami anonimiškai, autoriai buvo gerai žinomi ir buvo svarbu juos pažymėti turimuose leidinio egzemplioriuose. Atskirai būtina paminėti dvi rinkinio panegirikas, kurios K. Estreicherio lenkų literatūros bibliografijoje ir kituose bibliografiniuose šaltiniuose aprašytos tik pagal jas mininčius dokumentus, nes nebuvo rastas nė vienas egzempliorius. Šie tekstai buvo žinomi tik iš paminėjimų ir buvo laikomi dingusiais. K. Kojalavičiaus-Vijūko panegirikų rinkinio analizė leidžia teigti, kad jame išliko vieninteliai iki šiol žinomi minėtų veikalų tekstai. Tokiu būdu jie ne tik leidžia analizuoti autoriaus kūrybą, bet ir papildo žinias apie nagrinėjamo laikotarpio literatūrą.

Danutė Jokimaitytė (*Collegium Bobolanum w Warszawie*)

MIKALOJAUS LANCICIJAUS SJ *DVASINIŲ VEIKALĖLIŲ (OPUSCULA SPIRITUALIA) ĮTAKA VILNIAUS JĖZUITŲ NOVICIATUI*

Pranešime bus analizuojama rankraštinė knygelė, autorės rasta VU bibliotekos Rankraščių skyriuje, vadinamieji „Užrašai“, kuriuos sudaro: „Przestrogi“, „Obczyaie“, „Sposob odprowowania medytacy“, „Sposob odprowowania spowiedzi“, „Corona“, „Consuetudines“. Jie bus lyginami su vieno žymiausių dvasinių veikalų kūrėjo M. Lancicijaus SJ, „De recte traducenda adolescentia in Statu Seculari, et in quovis alio“ iš *Opusculorum spiritalium* I tomo (išleisto 1650 m.). Šio veikalėlio pabaigoje yra 8 „Monita“, skirti įvairiose šalyse įvairiu laikotarpiu esantiems tėvų jėzuitų noviciato gyventojams. Taip pat bus atsižvelgiama į naujai išleistus *Monumenta Ignatiana ex autographis vel ex antiquioribus exemplis collecta*, vol. IV:

Regulae Societatis Jesu (1540–1556). Tomų sudarytojai ne kartą rėmėsi M. Lancicijumi kaip labai patikimu ir kompetentingu tėvu jėzuitu, kuris savo rankose laikė seniausius ordino dokumentus.

Mintautas Čiurinskas (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas)

DAR VIENA LIETUVOS JĖZUITŲ *SILVA RERUM*: XVIII A. VID. UŽRAŠŲ KNYGELĖ IŠ TERCIATO PRIE ŠV. RAPOLO BAŽNYČIOS VILNIUJE

Pranešime bus aptarta rankraštinė knyga, kuri, iš visko sprendžiant, buvo surašyta ir priklausė jėzuitų terciatui prie Vilniaus Šv. Rapolo bažnyčios. Su Jėzaus Draugija susijusio įvairaus turinio rankraštis pagal savo požymius gali būti priskirta prie *silva rerum* tipo užrašų. Knygelėje minimi faktai leidžia datuoti jos parengimo laiką apytikriai XVIII a. ketvirtu ar penktu dešimtmečiu.

Pirmasis ir didžiausias šios jėzuitiškos „silvos“ tekstas – tai jos savininko persirašytas šventumu pagarsėjusio 1653 m. Kaune mirusio t. Mikalojaus Lancicijaus gyvenimo aprašymas (*Vita et virtutes V. P. Nicolai Lancicij Societatis JESU*). Neseniai pavyko nustatyti jo autorių, tai airių kilmės t. Eduardas Lockas, kurio biografijos faktai su Lietuvos provincija susiję iki 1655 m. Tai vienintelis žinomas veikalo nuorašas, jau iš dalies tirtas ir pristatytas, todėl pranešime dėmesys bus skiriamas kitiems knygelės tekstams, kurių galima suskaičiuoti mažiausiai 15 pozicijų (nuo l. 45r iki 76v), ir bendras „silvos“ pobūdis.

Liudas Jovaiša ir Irena Katilienė yra pristatę ir analizavę kitas 5 Lietuvos jėzuitų užrašų knygeles. Tai leidžia palyginti jas ir aptariamąjį egzempliorių, kartu pasvarstyti apie jo savitumą, paskirtį. Galima įžvelgti „silvos“ sąsajas su jėzuitų terciato aplinka ir daryti prielaidą, kad knyga buvo sudaryta kokio nors tėvo jėzuito trečiosios probacijos metu savoms, visų pirma dvasinėms, reikmėms. Tekstai atspindi terciato pratyboms būdingą tematiką ir atskleidžia kai kurias šiam jėzuitų formacijos baigiamajam etapui būdingas dvasinio gyvenimo praktikas bei aktualijas. Tačiau asmeninę istoriją atspindinčių autobiografinių duomenų, skirtingai nuo daugelio kitų panašių užrašų, aptariamoje knygoje nėra ir tai nesuteikia galimybių nustatyti jos sudarytojo.

Milda Kvizikevičiūtė (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

APŠVIETOS EPOCHOS ATSPINDŽIAI LIETUVOS JĖZUITŲ KELIONIŲ RAŠTIJOJE

Keliavimas (vietinis ir tarptautinis) užėmė svarbią vietą Naujųjų laikų visuomenėje. Suintensyvėjus kelionėms, ėmė klostytis specifiniai raštijos žanrai – teoriniai veikalai, kelionių aprašymai, pažintiniai kelionių vadovai. Keliavimo fenomenas raštijoje atsiskleidžia žanrų įvairove, kuri leidžia tirti ir skirtingų laikotarpių keliones, ir jų paskirus elementus iš keliautojų perspektyvos. Pagausėjusi įvairaus pobūdžio asmeninė raštija apskritai (suaktyvėjusi korespondencija, dienoraščių rašymas) leidžia keliavimą Naujaisiais laikais tyrinėti įvairiais požiūriais – pradedant kelionių maršrutais ir baigiant keliautojų tikslais ir jų patirtimi.

Lietuvos istoriografijoje kelionių tema nėra visiškai nauja ir netyrinėta, ypač Baroko epochos kontekste, tačiau Apšvietos kelionių istorija tiek Lietuvos, tiek ir Lenkijos mokslinėje literatūroje vis dar menkai tyrinėta. Ypač svarbų vaidmenį kelionių aprašymams turėjo keliautojų socialinė padėtis, išsilavinimas, ankstesnių kelionių patirtis. Tad pranešimo tikslas yra pristatyti dar gana menkai tyrinėtus Apšvietos epochos Lietuvos jėzuitų kelionių po Vakarų Europą raštijos pavyzdžius ir juos aptarti atsižvelgiant į bendrą Apšvietos epochos LDK kelionių raštijos kontekstą. Šiuo tikslu pranešime bus lyginama, kiek įtakos kelionių aprašymų tipiškumui ar kaip tik, priešingai, išskirtinumui galėjo turėti jėzuitų socialinė padėtis bei išsilavinimas. Tokia prieiga suteikia galimybę išanalizuoti šių keliautojų asmeninę ir kolektyvinę patirtį bei pastarosios ypatumus aptariamuoju laikotarpiu.